

LATİFİ TEZKİRESİ'NDE OSMANLI SULTANLARINA VE DEVLET ERKÂNINA BAKIŞ

A LOOK AT THE OTTOMAN
SULTANS AND THE STATE PERSON
IN LATİFİ'S TEZKİRE

Dr. Öğr. Üyesi Yağız YALÇINKAYA
İstanbul Kültür Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: y.yalcinkaya@iku.edu.tr
Orcid: 0000-0002-9674-0606

Muhammed H. CANKURT
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi
E-posta: muhammeth.can68@gmail.com
Orcid: 0000-0002-3486-104X

Öz

Latîfî'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ'sı*, mevcut bilgilere göre *Sehî Bey Tezkiresi'*nden sonra Anadolu'da yazılan ikinci tezkiredir. Latîfî'nin eseri şairler, sanatkârlar gibi mühim zevatla ilgili anekdotlarıyla nükteli üslubu ve zengin içeriğiyle hâlâ adından söz ettirmektedir. *Latîfî Tezkiresi*, yakın dönemde yapılan bazı yayınlarda şair ve sanatkârların özel hayatlarıyla ilgili anekdotlar aracılığıyla Osmanlı yaşantısı, sosyal hayatı ve devlet büyüklerine hakaret ettiği yönünde eleştiriler almıştır. Eleştirilerin odağında, Latîfî'nin bu isimleri şairseverlerin, sanatseverlerin daha da ilerisi halkın gözünden düşürdüğü; hatta onlarla alay ederek bilinçli şekilde birtakım manevi değerlere zarar verdiği düşüncesi bulunmaktadır. Söz konusu eleştirilerin bir yönünü, Osmanlı padişah ve diğer devlet yöneticilerinin anekdotlar vasıtası ile küçük düşürülmesi hususu teşkil etmektedir. Okuyucuyu eğlendirmek, güldürmek amacıyla, bir nevi metindeki yeknesaklığı gidermek için aktarılmış, tahkiyevi parçalar olan anekdotlar müellifin tutumunu ve bakış açısını tespit etmekte yetersiz kalabilir. Bu doğrultuda, eserine aldığı her şairin hem şairliği hem de kişiliği üzerine bir münekkit edası ile değerlendirmelerde bulunmuş olan müellifin devlet erkânına bakışını kendi tenkit ve yorumları üzerinden tespit etme ihtiyacı doğmuştur.

Bu çalışmada, anekdotlar üzerinden yapılan tespitlerin eksik olabileceği düşüncesi ile Latîfî'nin bu anlatılar dışında kalan kendi değerlendirme ve ifadeleri esas alınarak Osmanlı sultan ve devlet erkânına bakışı saptanmaya gayret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Latîfî, tezkire, tenkit, devlet adamı, sultan, anekdot.

Abstract

Latîfî's *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ* is the second tezkire written in Anatolia after *Sehî Bey's Tezkire*, according to available information. Latîfî's work with his critical approach to poetry, poet, art and Ottoman social life; with anecdotes about important people such as poets and artists; It still makes a name for itself with its humorous aspect and rich content. *Latîfî's Tezkire* received criticism that it insulted Ottoman life, social life and state elders through anecdotes about the private lives of poets and artists in some recent publications. In the focus of the criticism, Latîfî discredited these names by poetry lovers, art lovers and even more so the public; There is even the thought that by making fun of them, he deliberately harmed some moral values. One aspect of these criticisms is the humiliation of the Ottoman sultan and other state administrators through anecdotes. Anecdotes, which are narrative and fictional pieces that are transferred in order to

eliminate the uniformity in the text, in order to amuse and make the reader laugh, may be insufficient to determine the attitude and point of view of the author. In this direction, the need has arisen to determine the perspective of the author, who has evaluated both the poetry and personality of each poet in his work, with a critic's tone, to the state through his own criticisms and comments.

In this study, it has been tried to determine Latîfî's view of the Ottoman sultan and state officials based on his own evaluations and expressions, which are outside of these narratives, with the thought that the determinations made through anecdotes may be incomplete.

Keywords: Latîfî, tezkire, criticism, statesman, sultan, anecdote.

GİRİŞ

Latîfî, Anadolu'da Sehî Bey'den sonra ikinci tezkireyi yazan kişidir. *Latîfî Tezkiresi* olarak da anılan eserin tam adı *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ'* dır. Latîfî, 1491 senesinde Kastamonu'da doğmuştur. Araştırmalar, köklü bir aileye mensup olduğunu göstermektedir. Kastamonu'da devam ettiği eğitimini yarıda bırakarak İstanbul'a gelmiş, kâtiplik mesleğine başlamıştır. Uzun yıllar Rumeli'de kalmış ve kâtiplik yapmıştır.¹

Rıdvan Canım, Latîfî'nin zengin bir edebiyat kültürüne sahip olduğunu belirtmektedir. Canım'a göre müellif, tenkidin ölçülü örneklerini ortaya koymuştur. Araştırmalar, Necâtî'nin şiirde gerçekleştirdiğini Latîfî'nin nesirde yaptığını ortaya koymaktadır. Latîfî, nesri atasözleri ve deyimlerle işlemiş, kendi ifadesiyle "yeni bir üslup" oluşturmuştur.²

H. 953 (M. 1546) yılında tamamlanıp Kanunî Sultan Süleyman'a sunulan *Latîfî Tezkiresi*, "Mukaddime", üç "Fasıl" ve "Hâtîme" bölümlerinden meydana gelmektedir. 334 şairi ihtiva eden eserin içeriği oldukça zengindir. Sanatçıların, şairlerin ve devlet erkânının değerlendirmelerinde müellifin tutarlı bir yol izlediği ve tarafsız davranmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.³

Latîfî, kılı kırk yaran dikkatli araştırmacı kişiliği yanında şairlere ve şiirlerine dair objektif yorumları⁴ ile getirdiği ölçü fikri, biyografilere kazandırdığı derinlik, yeterli tarih bilgisi yanında adını zikretme bile başvurduğu kaynaklarla eserini diğer tezkireler arasında mühim bir konuma oturtabilmiş önemli bir isimdir. Tezkiresinde yakaladığı başarı ile kendinden sonra tezkire yazan müelliflere örnek olmuştur (Canım, 2000: 35). Tezkire geleneğindeki terminolojinin de önderliğini yapmıştır (Dalyan, 2012: 631-637).

Latîfî, eserinde vermiş olduğu anekdotlar bağlamında sanatkârları, şairleri, mutasavvıfları hatta sultanları ve devlet erkânını okuyucuların, ilgililerin daha da

¹ Müellifin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Canım, 2000: 7-8).

² Müellifin edebî kişiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Canım, 2000: 8-11; Canım, 2013: 110).

³ Eser hakkında ayrıntılı değerlendirme için bk. (Canım, 2000: 15-39).

⁴ Latîfî'nin şair ve yazarların eserlerine ve şiirlerine ilişkin değerlendirme kıstasları için bk. (Şahin, 2016: 205-222; Çınar, 2011: 75-90).

geneli halkın gözünden düşürdüğü noktasında eleştiriler almıştır. Menderes Coşkun, *Latîfî'de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latîfî'nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti* başlıklı makalesinde manevi değerlerin Latîfî'nin diliyle aşağılandığı; şairlerin, sanatkârların, Osmanlı sultanlarının ve devlet yöneticilerinin basitleştirildiği yönündeki görüşlerini, eserdeki anekdotlardan örnekler vererek ileri sürmüştür. Makalenin başlığındaki "gayret" ifadesinden anlaşılacağı üzere Latîfî'nin tutumu, şuurlu bir çaba olarak değerlendirilmiştir. Coşkun, bu tutumu ile Latîfî'yi "yerli ve yabancı Oryantalistlerin yanı"nda konumlandırmıştır (2011: 150). Coşkun danışmanlığında hazırlanan *Osmanlı Şuara Tezkirelerindeki Anekdotların İçerik Bakımından Tasnif ve Tenkidi (16-17. Yüzyıllar)* (Akgül, 2016) ve *Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Anekdotlar Yönünden İncelenmesi* (Korkmaz, 2012) başlıklı lisansüstü tezlerde, Latîfî'nin mutâyebâta yani latifelerde ve şakalaşmalarda, nükteli anlatılarda ve anekdotlarda sözü edilen zevatın özel hayatına girerek onlara hakaret ettiği gibi görüşler savunulmaktadır.

Bahsedilen tenkitlerden konumuz kapsamına girenlere, çalışmamızın ilgili yerlerinde değinilecektir. Ancak genel bir bakış ile eleştirilerin kaynağında olumlu içeriğe sahip olan anekdotların azlığı, bununla beraber olumsuz içerikli anekdotların eserin bütününe sirayet ettiği; Osmanlı toplumunun hemen hemen tamamının ahlaksız ve faziletsiz gösterildiği; bu durumun Osmanlı toplumu, geleneği ve edebî anlayışı ile uyumadığı gibi hususların olduğu söylenebilir.⁵

Her dönemde, her toplumda, daha öz bir ifadeyle insanın olduğu her zaman ve mekânda birtakım ahlaksızlıkların vuku bulması doğaldır. Bu ahlaksızlıkların kapsama alanının genişletilmesi çok da makul olmasa gerektir. Güzelliklerin topluma yansması zaman alabilir. Ancak olumsuzlukların dikkat çekme olasılığı fazladır. Latîfî'nin yaşadığı ve sözünü ettiği şairlerin hayatını idame ettirdikleri dönem, dinî ve kültürel değerlerin aktif olarak yaşandığı veya öne çıktığı bir dönemdir. Ancak bu dönemde de birtakım bozulmaların veya sapkınlıkların görülmediği söylenemez. Latîfî'nin paylaştığı anekdotların devrinde nasıl anlaşıldığı, ne oranda yorumlandığı bu döneme ne şekilde yansıdığı veya anlamlandırıldığı da oldukça mühimdir. Latîfî'nin günümüz bakış açısıyla paylaşım yapmadığı ortadadır. Anlatılanların ne olduğu, doğruluğu ve yanlışlığı, doğruysa ne oranda doğru olduğu, kaynaklarının ne olduğu ve ne kadar güvenilir olduğu da ayrıca tartışılması gereken hususlardır.

Mine Mengi, *Sehî Bey Tezkiresi* ve *Latîfî Tezkiresi'*nde rivayet, latife, mülâtafa, mutâyebe ve hikâyeye gibi tahkiyeli anlatımlara girildiğini ancak bu türler arasındaki farkı görmenin zor olduğunu hatta mümkün olmadığını söyler. Tezkirelerde şakalaşmaktan, latife söylemekten, nükteyi öne çıkarmaktan amaç eğlendirmek ve güldürmektir. Ancak, mutâyebede şaka ile birlikte bazen kaba hikâyeler de olabilir. Mengi, gelenekte şairler arasındaki şakalaşmaların küfür ve sataşma boyutuna varmadıkça hoş karşılandığı görüşündedir. Latîfî, latifeyi bazen aşağılayıcı hikâyeye olarak olumsuz anlamda kullanmıştır. *Latîfî Tezkiresi* de dâhil tezkirelerde verilen sözü edilen bilgilerin daha sonra yazılan birçok kaynağa önderlik ettiği veya kendisinden yararlandığı açıktır ancak anlatılanların gerçekliği ve aktarılırken hassasiyetin

⁵ Çalışmamızda padişahlar ve devlet erkânı merkezli tenkitler ele alınmıştır. Diğer hususlardaki eleştiriler için bk. (Coşkun, 2011: 145-169; Korkmaz, 2014: 745-760; Korkmaz, 2012; Akgül, 2016).

gösterilmiş olması tartışılabilir.⁶ Kadim eserlerin de tartışmaya açılması ancak tartışılırken bilimsel etiğin ve tarafsızlığın dışına çıkılmaması gerekmektedir. Latîfî'nin eserinin de tartışmaya açılması ve sorgulanması gayet doğaldır.

Şair veya müellif, bir geleneğin içerisinde çıkmış olabilir. Ancak gelenek ne olursa olsun şair veya yazarın kendine has bir üslubunun ya da ferdî bir bakış açısının olması da hâliyle yadsınamaz. Latîfî ve eserini incelerken bu bağlamı da dikkate almak gerekmektedir.

Latîfî Tezkiresi'nde Osmanlı Sultanları ve Devlet Erkânı

Coşkun, adı geçen makalesinde Batılı araştırmacıların *Latîfî Tezkiresi* misali üzerlerinde ihtimamla durdukları eserlerin "*Osmanlı Türklerinin imajını karalamak için yazıldığı*" fikrini ileri sürmektedir (2011: 147). Hatta "*Böyle bir eserin Hammer veya Latîfî adıyla ilim âlemine takdim edilmiş olmasının da bir önemi yoktur. Meselâ Latîfî ve Âşık Çelebi gibi 16. asırda yaşadığı iddia edilen tezkire yazarları, çoğunlukla, Osmanlı toplumunun kötü yanlarını göstermek isteyen bir tavır veya yaklaşım içindedirler.*" (2011: 150) ifadesi ile Latîfî kimliğinin belki de oryantalist uydurması olabileceğini ima etmiş, kimliğin odağında Osmanlı toplumunu küçük düşürmek isteyen bilinçli bir tavrın olduğunu ileri sürmüştür. "*Bu hikâyeleri anlatan kişinin adının Latîfî veya Hammer olmasının, eserin eski harflerle ve eski(tilmiş) kâğıda yazılmış olmasının...*" (2011: 158) diyerek imasını iddia düzeyine çıkarmıştır.⁷

Yönetim kademesi, bilhassa üst düzey yöneticiler, toplumun ve devletin en mühim mümessili, bir nevi yansımasıdır. Bu yüzden Latîfî'nin eserindeki bakış açısını anlamak adına çalışmamızda, Osmanlı sultanları ve devlet erkânı odaklı eleştiriler dikkate alınmıştır. Coşkun, "*Latîfî şairleri söz konusu ettiği kısımlarda hikâyeye ve anekdotlar vasıtasıyla sultanları ahlaksız kişiler olarak gösterir.*" (2011: 154) cümlesi ile eleştirilerinin özünü ifade eder. Vedat Korkmaz'ın yukarıda zikrolunan tez çalışmasında tespit ettiğine göre *Latîfî Tezkiresi'*nde padişah ve yöneticilerle ilgili "olumsuz" olarak nitelendirilen on dört adet anekdot vardır (2012: 13-14). Coşkun ise adı geçen makalesindeki görüşlerini üç anekdot ile örneklemiştir (2011: 151, 155-158). Padişahları konu edinen bu anekdotlar incelendiğinde hiçbirisinin sultanlara ayrılmış başlıklarda verilmediği görülür. Farklı şairlerin hayatlarından bahsederken aktarılan bu anekdotlarda başrol hâliyle ilgili şairlerdir. Padişahlara ayrılmış kısımlarda ise bu tarz anekdotlara rastlanmamaktadır. Osmanlı padişahlarının, iddia edildiği gibi şuurlu bir tutum ile tahkir edilmesi söz konusu ise müellifin bu başlıklarda da benzer tavır içinde olmasını beklenir. Nitekim aşağıda bahsedileceği üzere, böyle bir yaklaşım görülmemektedir. Ayrıca, otuz kadarı üst düzey yönetici olmakla birlikte birçoğu devlet görevlisi olan⁸ 334 şairin ele alındığı bir eserde -içerikleri de önemli olmakla

⁶ Mengi'nin görüşleri için bk. (Mengi, 2017: 23-28).

⁷ *Latîfî Tezkiresi'*nin yurt içinde ve dünyanın farklı noktalarında 90'dan fazla nüshasının bulunması (Canım, 2000: 39-69) bile tek başına bu iddianın geçersizliğini teyit eder niteliktedir.

⁸ *Tezkire'*deki meslek tasnifi için bk. (Canım, 2016: 123-125).

birlikte- on dört adet anekdot üzerinden müellifi Osmanlı padişah ve devlet erkânına muarız bir vaziyet içerisinde göstermek ne kadar mümkündür? Üstelik bu anekdotlar, yukarıda Mengi'nin görüşlerinden hareketle belirtildiği gibi okuyucuyu eğlendirmek, güldürmek amacıyla, bir nevi metindeki yeknesaklığı gidermek için aktarılmış, tahkiyevi parçalardır. Bu anlatılar aynı zamanda, Korkmaz'ın tezinde tespit edildiği üzere, birtakım varyantlarla da olsa *Âşık Çelebi Tezkiresi'*nde anılmaktadır (2012: 13-14). Buradan hareketle bu parçaların şairler hatta halk arasında yayılmış söylentiler, şayialar olduğunu düşünmek bile mümkün olabilir. Kaynağı bakımından Latîfî'ye aidiyeti dahi tartışmalı olan bu tarz anlatılar üzerinden yapılan tahlillerle müellifin bakış açısı ne kadar sıhhatli anlaşılabilir? Hâlbuki Latîfî, bir münekkit edası ile eserine aldığı her şairin hem şairliği hem de kişiliği üzerine yorumlar, değerlendirmeler ve tespitlerde bulunmuştur. Anekdotları aktaran da doğal olarak Latîfî'dir; ancak kaynağının tespiti neredeyse mümkün olmayan bu anlatılar karşısında Latîfî'nin bizzat kendi değerlendirmeleri, bakış açısını daha sağlıklı yansıtır kanaatindeyiz. Latîfî'nin mezkûr kesime bakışını en iyi ortaya koyan elbette ki kendisine ait bu değerlendirmelerdir. Eserde Osmanlı sultanlarını ve devlet erkânını ihtiva eden anlatılarda daha temkinli bir dil kullanıldığı görülmektedir. Hürmet, saygı ve tazim ifadelerinin fazlalığı dikkat çekmektedir.

Padişah ve Şehzadeler

Latîfî, "sultanların yeryüzünde Allah'ın gölgesi olması" sözü muktezasınca sultanlar etrafında oluşan anlatıları ve onların biyografilerini eserlerine alarak alfabe sırasına göre tezkireyi müstakil iki fasıl hâlinde tertip ettiğini ifade eder. "*Sultân Murâd Han-ı Gâzî*"den "*Sultân Süleymân Han-ı sâhib-mağâzî*"ye kadar mezkûr sultanları sitayişle anar (Canım, 2000: 107).⁹

Latîfî'nin Osmanlı sultanları için ayırdığı müstakil bir bölüm vardır. "*el-Faslu's-Sânî fî-Beyâni Şu'arâ-i Selâtîn-i Âl-i 'Osmâniyân*" başlıklı bölümde sultanlar hakkında genelgeçer bazı bilgiler verir. "Sultanlar yeryüzünde Allah'ın gölgeleridir" kelâm-ı kibârı üzerinden onların yüce bir mevkide olduklarını söyler. Latîfî, onların yöneticilik yapmalarına atfen ellerinin güçlü olduğunu, ellerinin güçlü olduğu kadar dillerinin de kuvvetli olduğunu belirtmektedir. Tabiatleri gereği şiirle çok fazla ilgilenemeseler de bazı beyit ve gazellerinin işret meclislerinin süsü olabileceğinden bahseder. "Şahların sözü, sözlerin şahıdır" kelâm-ı kibârıyla sultanlara ait şiirlerin füsehâ zevat nezdinde kıymet bulduğunu dile getirir ve eserindeki bu kısmın muhteviyatını sıralar:

"*Hazret-i Sultân Murâd Han, Hazret-i Sultân Mehmed Han, Hazret-i Sultân Bâyezîd Han, Hazret-i Sultân Cem, Hazret-i Sultân Korkud, Hazret-i Sultân Selîm Han, Hazret-i Sultân Süleymân Han.*" (Canım, 2000: 137)

⁹ Çalışmamızda, Ridvan Canım'ın neşri esas alınmıştır (bk. Canım, 2000).

Latîfî “*Der-Zikr-i Hazret-i Sultân Murâd Han*” başlığında II. Murâd’ı konu edinir. اسكن الله تعالى في اعلى الجنان¹⁰ girişi, Latîfî’nin sultana hürmet bildiren bir ifadesidir. Müellifin Sultan Murâd’ı anlatırken mezkûr Sultan hakkında herkesçe bilinen verilerin dışına çıkmadığı görülür. *Tezkire*’ye göre Sultan nadiren şiir söyler, sohbet meclislerinde bazı manzum ifadeler kullanır. Şiir sohbetleri yapar. Şairlere değer verir. Şairlere ve bilginlere hürmet eder, kabiliyetli olanlarını destekler, öğretimleri için imkânlar sunar. Güzel nükte söyleyen şairi ve müşkül bir meseleyi çözen fakihî iyi bir konuma yükseltir. Latîfî, Sultan hakkında söylediği bu sözleri, bazı beyitlerle teyit eder. “*Her hüner kim cihânda buldı vücûd / Pâdişâh-ı zamâne himmetidir*” beytiyle de Sultan’ın nezdinde söz ve bilim ehlinin konumunu özetler (Canım, 2000: 138).

Bu değerlendirmeleri yaparken Latîfî’nin değindiği şu hususlar dikkat çekicidir: “*Tâ ki herkesün kadri ma’lûm olup bir kimseye hayf u gadr olmaya ve hatâ ve savâb ma’lûm oldukda kavâbile in’âm u ihsân ve imtiyâz u istihsân ile ‘unvân u rüchân virüp ri’âyet-i mekâdîr-i nâsda tarîk-ı ‘adle giderler imiş.*” (Canım, 2000: 138). Müellif, bilhassa hüner sahibi kimselerin Sultan tarafından kıymetinin bilindiğini, korku ve eziyetten emin olduklarını vurgulamış, hataları ortaya çıksa dahi Sultan’ın onlara teveccüh edip adalet yolundan ayrılmadığını belirtmiştir. Osmanlı padişahlarını zalim kişiler olarak tanıttığı için eleştirilen Latîfî’nin (Coşkun, 2011: 154) II. Murad Han hakkındaki değerlendirmeleri, bu eleştiriye cevap mahiyetindedir.

Latîfî, Şeyhî’nin meşhur eseri *Harnâme*’yi yazma sebebini, Sultan Murad’ı da konu ettiği bir anekdot ile anlatır. Buna göre Şeyhî, Hüsrev ü Şîrîn mesnevisini tamamlayıp Sultan’a sunduğunda kendisini kıskanan hasetçiler mesnevinin Nizâmî’den tercüme olduğu iftirasını atıp şairin padişah iltifatından mahrum kalmasına sebep olurlar. Buna üzülen Şeyhî, kendisine iftira atanları hayalî temsillerle anlatan eserini yazar (Canım, 2000: 343). Bu anekdot Vedat Korkmaz’ın tez çalışmasında “*Padişahları, Şehzadeleri ve Devlet Adamlarını Her Şeye İnanan Safdil Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar*” başlığı altında anılmıştır. Korkmaz, Latîfî’nin Sultan Murad’ı “*yönlendirmeye açık, safdil bir kimse olarak*” tanıttığını ileri sürmüştür (2012: 58). Hâlbuki devlet erkanına yakınlıkları bulunan, onların gözünde muteber olan ve ikramlarla ihsan gören zevatın iftiralara maruz kalıp mazhar oldukları teveccühü yitirmelerine Osmanlı tarihinde rastlanmaktadır. Olağan bir durumu anlatan Latîfî’nin Sultan’ı safdil bir kimse olarak tanıtmak gibi bir çabasının olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Latîfî’nin en çok methettiği padişah Fatih Sultan Mehmed’dir. “*Der-Zikr-i Hazret-i Merhûm Sultân Mehmed Han*” (Canım, 2000: 139) başlığı altında “...selâtîn-i Âl-i ‘Osmânun mu’ayyen ü mümtâzı” diyerek Osmanlı sultanları içerisinde en dikkate değer hükümdar olduğunu belirtir. “*Ve ahbâr-ı Nebeviyyede ni’me’l-emîr teşrîfi birle*

¹⁰ “Allâhu Te’âlâ, onu cennetlerin en yükseğinde iskan etsin.”

müşerrefdür." sözüyle "*mümtâz*" olmasının gerekçelerini tek tek sıralar. Devrinde şairlere, bilim adamlarına ve sanatkarlara fazlaca değer verildiğinin altını ısrarla çizer. Aydınlar zümresine sınırsız bir sevgi ve saygı beslediğini, bu nedenle birçok medrese, imaret ve kurumlar yaptırdığını, kayıtlara "*ebu'l-hayrât*", "*ebu'l-hasenât*" sıfatlarıyla geçtiğini söyler. Fatih hakkındaki en dikkate değer anlatısı, Sultan'ın dünyanın dört bir yanında kabiliyeti ile meşhur olmuş ne kadar yetenekli kimse var ise bunları bir deftere kaydettiği ve Sahn-ı Seman'da bir ihtiyaç hasıl olduğunda bu deftere başvurduğu rivayetidir (Canım, 2000: 139). Latîfî'nin bunu aktarırken kullandığı "*kâbiliyyet-i şân ile ma'rûf u müte'ârif olan kavâbili*" ifadeleri, Sultan'ın, bilhasa ilim hususunda istidata ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Fatih'in müderris tayinlerinde gösterdiği hassasiyeti vurgulayan Latîfî'nin Sultan'ı diğer görevlendirmelerde de ehliyet gözeten, adil bir padişah olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Nitekim "*...ol zamânda herkes kadr ü ragbeti istihkâkına göre bulur imiş. Mesned ü irtişâ ve iltimâs-ı fülen paşa olmaz imiş.*" (Canım, 2000: 139) diyerek Fatih zamanında rüşvet ve adam kayırma gibi hadiselerin görülmediğini belirtmiştir. Bu durum, Coşkun'un "*Fatih'le ilgili anlattığı hemen bütün hikâyeler, olumsuz bir Osmanlı sultanı imajı oluşturmaya yönelik gibidir.*" (2011: 150) şeklindeki eleştirisini çürütür niteliktedir. Vedat Korkmaz ise *Anekdotlarındaki Mesajlar Bakımından Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Tenkidi* başlıklı makalesinde "*Rüşvet ve yolsuzluk iddiaları da devlet işleyişi ve yöneticilerle ilgili olarak tezkirelerde üzerinde çok durulan konulardandır. Bu iddialar çoğu zaman bireysel eleştiri sınırlarını aşıp Osmanlı devletine düşmanlık seviyesine varacak kadar ağırlaşır.*" (2014: 752) şeklinde bir eleştiri getirmiştir. Korkmaz, anekdotlar üzerinden getirdiği bu yorumda *eleştiriden bahsetmiştir; ancak anekdotlar eleştirel üsluptan ziyade tahkiyevi üslup barındıran anlatılardır. Yukarıda Latîfî'den yapılan alıntı ise müellifin bizzat aktardığı bilgidir. Latîfî, Fatih döneminde rüşvet ve adam kayırma gibi ahlaksızların olmadığını açıkça beyan eder. Tahkiyevi bir anlatı üzerinden düşmanlıkla itham edilen müellifin aslında bunun tam tersi bir tutum içinde olduğu, Fatih ve döneminden beğeni ile söz ettiği görülmektedir.*

Latîfî'nin eleştiri aldığı noktalardan biri Osmanlı sultanlarını överken klişe ifadelerin ötesine geçmemesidir (Coşkun, 2011: 152). Ancak müellifin bununla yetindiğini söylemek haksızlık olur. Müellif, Fatih'in bilginlere hürmet gösterme konusundane kadar ihtimam gösterdiği üzerinde durur. Latîfî "*...her kande bir 'âlim-i mütebahhir ü müteferrid varsa eger diyâr-ı Hindde ve eger vilâyet-i Sindde envâ'-ı elkâb-ı şeref-nişân ile nâmî-nâmeler ve hezâr iltifât u ikrâm ile ... bezl-i mâl ü menâl idüp ve manâsıb-ı 'âliyye ve merâtib-i ma'âliyye birle ahd-nâmelerle...*" (Canım, 2000: 140) ifadeleriyle Sultan'ın nerede bir âlim duysa onunla irtibat kurduğunu, maddi ve manevi desteklediğini belirtir. Sultan'ın *mümtâz* olduğu kadar devrin âlim ve sanatkârlarının da *mümtâz* olduğunu söyler. Müellif, Fatih'in bilginlere hürmetini Ali Kuşçu'yu Acem'den getirmesi örneğiyle somutlaştırırken veliye ve söz ehline ikramını "*diyâr-ı*

Hindde Hâce-i Cihâna¹¹ ve vilâyet-i Acemde Mevlânâ Câmîye her sâl bin 'aded filori irsâl olunır imiş ve şu'arâ-yı Rûmdan dahı otuz nefer şâ'ir-i mâhiri sâliyânesin yer imiş..." cümlesiyle delillendirmeye çalışır (Canım, 2000: 140-141). Bütün bunlar Latîfî'nin, klişe ifadelerin ötesinde övgülerini açarak ve misallendirerek hem Sultan'a hem de devrin ileri gelenlerine karşı müspet bir tutum içerisinde olduğunu göstermektedir.

Latîfî, "*Der-Zikr-i Merhûm ve Magfûrun-leh Hazret-i Sultân Bâyezîd*" başlığı altında (Canım, 2000: 141-144) konu edindiği Sultan II. Bayezid'in daha çok dindar özelliğine dikkat çekmeye çalışır. "*Şâhân-ı 'Osmâniyân içre pâdişâh-ı sâhib-velâyet ve Bâyezid-i Bestâmî fitnat idi.*" (Canım, 2000: 141) dediği Sultan'ın diğer bir özelliği de "...otuz neferden mütecâviz şâ'ir-i mâhiri var idi. Ahmed Paşa ve Necâtî ve Revânî ve Zâtî ve emsâlühüm 'ıydlerde ve nevrûzlarda teşrifin hil'at-ı şerîfin giyüp in'âmın alurlardı." (Canım, 2000: 142) cümlelerinden de anlaşıldığı üzere şairlere kıymet vermesidir. Latîfî'nin cümlelerinden, Fatih zamanında başlayan İran şairi Molla Câmî'ye hürmetin devam ettiği anlaşılmaktadır. "...vilâyet-i 'Acemde Şeyh Câmîye her sâl bin sikke flori irsâl iderler imiş." (Canım, 2000: 142) diyen Latîfî, Sultan'ın hürmetine Câmî'nin de birkaç beyitle karşılık verdiğini söyler. Sultan Hüseyin Baykara'nın meclisiyle Anadolu şairleri arasındaki şiir muhtevalı göndermelere ve diyaloglara da dikkat çeken müellif, II. Bayezid'in mahlasının belirleyici unsurunun Sultan'ın adaleti olduğunu ve *Adlî* mahlasının bu nedenle verildiğini söyleyerek Sultan'a saygısını bildirmiş olur. Latîfî'nin tespitine göre Sultan Bayezid, gazel tarzında usta olanlardandır. Hatta atalarından üstündür: "*ve şî'r-i şu'arâ-yı râsîhîn minvâlinde şî'ri dikkat u tasannu' ile dirlerdi. Tarz-ı gazelde âbâ-i kirâmına gâlib ve şî'r-i şu'arâ-i efâzıl u ehâlî misâlinde bî-me'âyib ü bî-mesâlib idi.*" (Canım, 2000: 143)

Latîfî, Sultan Bayezid'in şairlere gösterdiği hürmet ve tazimden "*Âftâbî*" ve "*Çâkerî Beg*" maddelerinde de bahsetmiştir. Müellif, *Âftâbî*'nin Sultan Bayezid'in Amasya'daki şehzâdeliği yıllarında onun maiyetinden olduğunu belirtir. Şehzâde Bayezid'in şaire hürmetinden "*vâsîta-i fazl u kemâl ile tekarrüb hâsıl idüp meclis-i hâssına varan cümle-i havâsdan biri olmuş ve şeref-i hüsn-i iltifât-ı Şâhî ile hayli kadr ü i'tibâr bulmuşıdı.*" (Canım, 2000: 178) ifadeleri ile bahseder. Bu başlıkta Latîfî, *Âftâbî*'nin kendisini çekemeyen hasetçiler tarafından iftiraya uğrayarak şehzade tarafından uzaklaştırılmasını konu edinen bir anekdot aktarır. Korkmaz tezinde bu anekdot ile Latîfî'nin "*Şehzade Bâyezîd'i yönlendirilmeye açık, duyduğu her şeye inanan, tahkik etme ihtiyacı hissetmeden duyduğu şeylere göre hareket eden yani safdil birisi olarak*" gösterdiğini ileri sürmüştür (2012: 58). İftiraldan dolayı bir şairi uzaklaştırdığını söylemesi, Latîfî'nin Sultan Bayezid'i bu şekilde tanıtmak istediğini iddia etmek, anekdottan bu çıkarımları yapmak için yeterli midir? Ne var ki Şeyhî ve Sultan Murad bahsinde de

¹¹ Latîfî'nin söz ettiği bu zatın Behmenî veziri İmâdüddin Mahmûd b. Muhammed Gîlânî (öl. 1481) olduğu söylenmektedir. Fars diliyle inşa türünde eserleri vardır. Doğum yerinden hareketle "Mahmûd-ı Gâvân" ismiyle de anılmaktadır. bk. (Çubukçu, 2019: 156; Kurtuluş, 2003: 361-362).

değınildiği üzere devlet erkanına yakınlıkları bulunan zevatın iftiralara maruz kalıp uzaklaştırılması Osmanlı tarihinde rastlanan hadiselerdendir. Zaten Latîfi “*mukarreb-i vezîr ü sultân ve sâhib-i fazl u irfân olanlar mahsûd-ı akrân ve magbût-ı ebnâ-yı zamân olmak mukarrerdür*” diyerek buna da değınmiştir.

“Çâkerî Beg” maddesinde ise Sultan’ın, sakalı üzerinden Çâkerî’yle latifeleşmeleri anlatılır. Müellif, Sultan Bayezid dönemini “*Bir hoş nükte ve latîfe bir mansıba sebeb olurmuş ve bir bezle-gûy mahallinde bir latîfe ile mertebe bulur imiş.*” (Canım, 2000: 206) cümlesiyle methetmiştir.

Şehzâde Cem Sultan’a “*Der-Zikr-i Melik-i Mülk-i Bekâ Merhûm ve Magfûr Sultân Cem*” başlığı (Canım, 2000: 144-146) ayrılmıştır. Latîfi onun şehzadeler arasında şiir sanatının en ustası olduğunu söyler: “*...ve şî’r-gûylikda şehzâdegân-ı ‘izâmün mihter ü bihteridür.*” (Canım, 2000: 144). Müellfin bu tespiti, şiir sanatına ve şaire getirdiği eleştirel yaklaşımlardan sayılabilir. Şehzade’nin saltanat sevdasına düşerek Kabe’den Anadolu’ya geldiğini söylemesinden, müellifin Bayezid’le Cem arasındaki saltanat çekişmelerinde Cem’in haksızlığı yönünde bir fikre sahip olduğu veya Sultan Bayezid’e yakın durmak istediği düşünülebilir: “*...ümerâ ve vüzerâdan ba’zısınun tahrîk ü tahrîsiyle saltanat sevdâsına ve taht hevâsına düşüp yine vilâyet-i Rûma ‘azm itdiler. Ya taht ola ya baht diyüp birâderi Bâyezid Han ile azmâyiş-i tâlî’ idüp...*” (Canım, 2000: 144)

Latîfi, Cem Sultan’ın gurbetten ağabeyi Sultan Bayezid’e gönderdiği şiirler için taltif edici ifadeler kullanırken Osmanlı sultanlarının en şiirperveri olarak Yavuz Sultan Selim’in, şehzadelerden en belîğ ve en başarılı şairin ise Cem Sultan olduğunu, bu konuda söz ehlinin icması bulunduğunu belirtmektedir (Canım, 2000: 146).

Latîfi’nin, Bayezid-Cem çekişmesinde Sultan Bayezid’e yakın durduğu görünse de şiir sanatıyla ilgili değerdirmelerine bunu yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Şehzade’nin şiirinden sitayişle bahseden müellif, taht mücadelesinde ise saltanat sevdasına düştüğünden söz ederek kendisini eleştirebilmiştir.

“*Der-Zikr-i Merhûm ve Magfûr Hazret-i Sultân Korkud*” başlığında (Canım, 2000: 146-147) Şehzâde Korkut hakkında bazı bilgiler verir. “*Selâtîn-i ‘Osmâniyyeniün ‘ulemâsından ve şehzâdegân-ı âzâdegânun fuzalâsındandır.*” (Canım, 2000: 146) diyerek Korkut’un ilmî yönüne temas etmiştir. Arapça fetva kitabı yazdığını, ayrıca bazı metinlere dair şerh ve haşiyelerinin olduğunu belirtmiştir; musikî ilminde de amil olduğundan bahsetmiştir (Canım, 2000: 146).

Latîfi, Şehzâde Korkut’un şairliğini beğenmektedir. “*...fenn-i şî’rde dahi mükemmel Dîvânı ve hoş-âyende nazmı ve nâzûk beyânı vardır.*” (Canım, 2000: 147) yorumunda bulunan müellif, babası Sultan Bayezid’in saltanatı diğer ođlu Şehzâde Ahmed’e bırakacağını anladığında Korkut’un razı olduğunu, Kabe’ye gidip hacca niyetlendiğini ve gurbete -Mısır’a- yöneldiğini belirtmektedir. Ayrıca Korkut’un zahidane tavırlarına hayran olduğú izlenimini vermektedir.

Latîfî, “*Der-Zikr-i Merhûm ve Magfûr Hazret-i Sultân Selîm*” başlığını (Canım, 2000: 147-151) ayırdığı Yavuz Sultan Selim’e, diğer padişahlara göre daha geniş yer vermiştir. Müellif, Sultan Selim’in epey meziyetleri olduğu görüşündedir ve bu meziyetleri anlatırken bunların fazlalığıyla ilgili olsa gerek abartılı ifadeler kullanmıştır. Sultan’ın zekiliği, olayları hemen irdelemesi, basiretli oluşu, cesur kişiliği, Farsça şiir söylemeye meyilli oluşu, Farsça divana sahip olması ve halk arasında onun diliyle söylenen bazı Türkçe beyitlerin esasında ona ait olmadığı iddiası gibi hususiyetler müellifin Sultan hakkındaki dikkate değer tespitleri arasında gösterilebilir (Canım, 2000: 147-151).

Coşkun mezkûr makalesinde Latîfî’nin riyakâr ve istismarcı bir Yavuz portresi çizdiğinden bahseder. Bu çıkarımı Karamanlı Pîrî Paşa’ya ayrılan Remzî maddesindeki anekdotlar (bk. Canım, 2000: 277) üzerinden yapar (2011: 151). Ancak Latîfî’nin “*bir şehinşâh-ı sâhib-adâlet idi ki ahd-i hümayûnunda mazlûm-ı dâd-h’âhun hayfı yeom-i mükâfâta ve hakkı rûz-ı arasâta kalmaz idi*” (Canım, 2000: 148) ifadeleri bu yönde bir bakışının olmadığını gösterir niteliktedir. Latîfî, Sultan’ın huzurunda adalet arayanların hakkının, öbür dünyaya kalmadan bir an önce teslim edildiğini söyleyerek Sultan’ın adaletine vurgu yapmıştır. Mübalağalı ifadelerle adaletli olduğunun altını çizdiği Yavuz hakkında müellifin, riyakâr ve istismarcı bir portre çizmesi ihtimali düşük görünmektedir.

Latîfî, Kanunî Sultan Süleyman’a “*Der-Zikr-i Hazret-i Sultân Süleymân Han-ı Süleymân-Nişân*” başlığını (Canım, 2000: 151-153) ayırmıştır. Ayrıca eserin kendisine sunulması hasebiyle giriş kısmında “*Der-Medh-i Pâdişâh-ı İslâm Zillu’llâhü’l-Melikü’l-Allâm ve Dâme Zillehu ilâ Yeomi’l-Haşrı ve’l-Kıyâm*” (Canım, 2000: 84-85) başlığı ile bir Kanunî methiyesine yer vermiştir. Müellif methiye kısmına şu ifadelerle geçer:

‘*Ale’l-husûs ki mâdihun memdûhu pâdişâh-ı İslâm ve sultân-ı guzât-ı enâm ola. Pâdişâhumuz Hazret-i Sultân-ı Süleymân Han ve İskender-i devrân gibi medh ü senâsın itmek ‘amme-i mü’minîne farz u vâcib ve hayr-ı du’âsın kılmak tâmmе-i müslimîne her vechle lâbüdd u lâzım ve ehemm ü lâzibdür.*” (Canım, 2000: 83)

Latîfî, hususiyetle, methettiği kişi İslam padişahı ve gazaların sultanı Sultan Süleymân Han olunca övgünün dozunun daha kesretli olacağını belirtmektedir. Süleymân Han, zamanın İskender’idir. Onun methini ve senâsını yapmak bütün müminlerin üzerine farz ve vaciptir. Ona hayır dua etmek gereklidir. Bu mühimdir hatta mühimin de ötesinde “*ehemm*”dir. Latîfî’nin seçtiği kelimeler bile övgünün fazlalığına işaret etmektedir.

Böylece methiye kısmına geçen Latîfî, bazı kalıp ifadelerin de yardımıyla Sultan’a övgüler düzer, onun etrafında bazı benzetmeler yapar, Sultan’ın gayretiyle alakalı bazı ifadelerde bulunur. Sultan Süleymân, Osmanoğulları ailesinin iftiharıdır; ins ü cinnin intizamını sağlar. İrfan ve ikbal ülkelerinin sahibidir. Yedi iklim dahi onun himayesindeki ülkelerin kaydedildiği defterlerde ancak birkaç sayfa tutar. Kapısının eşiği, fazilet ve sanat erbabının toplandığı yerdir. Onu öven birçok söz ustası vardır. Öyle bir kahramandır ki kılıcı devamlı belinde, ihlas tesbihi gibi zafer kazandıran

dizginleri elindedir. Kafirin korkulu rüyasıdır. Ona dikbaşlılık eden serkeş sultanlar kılıcı altında perişan olurlar. Onlar perişan olup İslam dininin kahredici kuvvetini herkese bildirmiştir. (Canım, 2000: 84)

Latîfî, Sultan'ın daha çok bilime ve sanata önem veren yönünü, kılıçla gücün simgesi olduğu kadar edebiyat, bilim ve sanat gücünün de sembolü olan kişiliğini, aydın bakış açısını ve onun ruh temizliğini öne çıkarmıştır. Eserin sunulduğu sultanın methedildiği kısımda olsa dahi buradaki değerlendirmeler, Latîfî'nin döneminde yaşadığı padişaha karşı bakışını göstermesi açısından değerlidir.

Bir şair olarak Kanunî'ye ayırdığı bölümde ise Latîfî'nin Sultan'ı yine mübalağalı ifadelerle fazlaca övdüğü görülmektedir. Müellifin bu üslubu, Kanunî'nin de Yavuz Selim gibi güçlü bir padişah oluşu, birçok savaşa katılması, Doğu ve Batı'da kendisinden epey çekinilmesi, zamanın en güçlü hükümdarlarından olması, sanata ve sanatçıya önem vermesi, onları koruyup kollaması, basiretli ve zeki bir hükümdar olması, dinî refleksiyle seferler yapması, zâhidâne tavrı, Farsça ve Türkçe şiir söylemede usta şairler arasında sayılması yani birçok olumlu hasletle anılmasından kaynaklanmaktadır. Kanunî'yle ilgili başlıkta "*Süleymân-nişân*" ifadesinin kullanılması bile Latîfî'nin Sultân'da gördüğü gücün tezahürü gibidir (Canım, 2000: 151-152).

Latîfî'nin değerlendirmelerinden, yorumlarından ve mübalağalı övgülerinden Kanunî'ye derin bir saygı duyduğunu ve hürmet gösterdiğini söylemek mümkündür. Kanunî gibi diğer sultan ve şehzadelere karşı da benzer tutum içerisinde olduğu anlaşılan müellifin "*Türk-İslâm büyüklerini değersizleştirmek*" (Coşkun, 2011: 167) gibi bir gayesinin olması muhtemel görünmemektedir.¹²

Diğer Devlet Erkânı

"*Der-Zikr-i Sultânü's-Şu'arâ ve Bürhânü'l-Bülegâ A'ni Merhûm ve Magfûrun-Leh Hazret-i Ahmed Paşa*" başlığı (Canım, 2000: 155-159) Fatih'in veziri ve hocası Ahmed Paşa için atılmıştır. Latîfî'nin Ahmed Paşa'dan eserin giriş bölümünde, şairler hakkında genel değerlendirmelerde bulunurken de bahsettiği görülmektedir. Burada müellif gazel, kaside, mesnevi, rubai, kıt'a, lugaz, muamma ve nesir alanlarında başarılı, kabiliyetli şairlerin olduğunu söylerken bazılarının daha çok bir yönüyle öne çıktığını dile getirmiştir. Müellif gazel sahasında Necâtî'nin, mesnevide Şeyhî'nin ve kasidede ise Ahmed Paşa'nın daha gür sesli olduğunu belirterek "*üç nefer-i fâzıl*", "*üstâd-ı müselleme*", "*makbûl-ı ehâl-i âlem*" tabirleriyle Ahmed Paşa da dâhil üç şahsı methetmiştir (Canım, 2000: 104). Bizzat Ahmed Paşa'ya hasrettiği kısımda ise Latîfî,

¹² Latîfî'nin eserindeki sıralamasında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sultan Veled, Sadreddîn-i Konevî, Âşık Paşa, Şeyh Elvân-ı Şirâzî, Şeyh Vefâ, Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî gibi mutasavvıf şairleri Osmanlı sultanlarından ve şehzâdelerinden öne alması bile İslam büyüklerine duyduğu saygının göstergesi olup onları değersizleştirmek gibi bir niyetinin bulunmadığına bir başka delil olarak gösterilebilir.

“...kendüleri dahi Sultân Mehmede hâce iken ‘akl-ı mümeyyiz ve şân-ı bî-nazîr ile vezîr olup nazar-ı ‘âlîlerine mazhar düşmüşlerdür.” (Canım, 2000: 155) cümlesiyle onun Fatih’in veziri ve hocası olduğunu söyleyerek bazı üstün vasıflara sahip olduğunu belirtmektedir. “Cevâhir-i nazm-ı kelâmıda üstâd-ı mâhir ve bâb-ı ‘ilm ü ma’ârifde enva’-ı ‘ulûm ve aksâm-ı fünûna kadir idi. Elfâz-ı nazmı monlâyâne ve üslûb-ı şî’ri ekâbirânedür.” (Canım, 2000: 155) diyerek Ahmed Paşa’nın şiirdeki kudretine işaret etmektedir. “...üslûb-ı kasâyidi hod icmâ’ u ittifâk üzre müsellemdür.” (Canım, 2000: 155) cümlesiyle Paşa’nın kaside vadisinde çok başarılı olduğunu belirtmektedir.

Latîfî, Ahmed Paşa’yı övücü cümlelerle beraber devrinde ona yöneltilen tenkitlere de değinir. Şiirinde Farsça ibarelere çokça yer verdiği için “mütercim” suçlamasına maruz kaldığını söyler. Paşa’ya yapılan tenkitlerde muhatapları insafa davet etmesi dikkate şayandır: “Elhakk u insâf budur ki ol zamânda tarîk-ı terceme medhûk ü ma’yûb degül idi belki mer’î ve mergûb idi...”(Canım, 2000: 156) diyen müellif, tercümenin o devir için mahiyetini belirtir. “Egerçi manzûmât-ı Fûrs tettebbu’ iden mezbûrun zâde-i tab’ı ve hâssa-i karîhası begâyet nâdir ve kem-yâb ve dîvânında mevcûd olan ma’ânîniün ekseri müdevvenât-ı selefden ifrâz u intihâbdur.” (Canım, 2000: 157) cümlesiyle anlam cihetiyle Fars şiirlerinden seçmeler yaptığını kabul etmekle beraber “Lâkin kelâmının rüsûh u metânetine tahsîn ü teslîm itmişlerdür.” (Canım, 2000: 157) diyerek Paşa’nın sanatını takdir etmiştir. Burada Coşkun’un iddia ettiği gibi Ahmed Paşa’nın “Fars şairlerinin basit bir taklitçisi olarak gösterilmesi” (2011: 154) hususundan ziyade şiir ve şairliği hakkında tenkitler söz konusudur. İtham edici bir yaklaşımdan çok tenkit edici bir üslup göze çarpmaktadır. Nitekim Latîfî, “taklitçi” iddialarıyla ilgili Tâcîzâde’nin *Hevesnâmesi*’nden alıntılar yaparak (Canım, 2000: 156) zaten mevcut olan ithamlar üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi “Elhakk u insâf budur ki” ifadesi, müellifin suçlayıcı bir tavırdan çok bu ithamlara ihtiyatlı yaklaşma niyetinde olduğunu ispatlar niteliktedir.

Latîfî, Ahmed Paşa’nın “Şâhid-bâz ve mahbûb-perest” olduğu yönündeki söylentilere değinmiştir. Paşa’nın hiçbir zaman evlenmediğini, kadınlara elini sürmediğini söylemiş, nerede bir güzel görse güzelliğinden kendini alamadığını da belirtmiştir. Bu kısımda aktarılan, bir bendesine rubai söylediğinden dolayı Fatih’in hışmına uğrayıp Yedikule zindanlarına atıldığı, daha sonra da yazdığı “Kerem Kasidesi”yle affedildiği anlatısı eserde eleştiri alan anekdotlardandır. Latîfî, Fatih Sultan Mehmed’in bir mecliste Paşa’nın Hâfız’ın bir şiirini tazmin etmesi neticesinde Fatih tarafından taltif edildiğini söyler: “Vaktâ kim bu tazmîn mahal-i tahsîn ve mevki-i âferinde vâki’ oldukda Mehmed Han-ı kân-ı ‘irfân kemâl-i insâfından mesfûrun dehân-ı güher-eşânın cevâhirle doldurdu ve nazm-ı le’âli-intizâmına kıymet ü kadrin buldurdu diyü rivâyet iderler.” (Canım, 2000: 159) Coşkun, bu anekdottan yola çıkarak Latîfî’nin Fatih ve Ahmed Paşa’yı “İslam ahlakına uzak kişiler” olarak gösterdiğini söyler. Aynı anekdotu bazı değişikliklerle Hasan Çelebi’nin de aktardığını belirtir (2011: 155). Vedat

Korkmaz'ın tezinde de benzer iddialar ile birlikte anekdotun ufak varyantlar ile Âşık Çelebi Tezkiresi'nde geçtiği bilgisi verilir (2012: 33-34). Korkmaz, Ahmed Paşa'yı kastederek "Fatih bu kadar niteliksiz ve zaafları olan birisini vezir yaparak adeta onun günahına ortak olur." (2012: 33-34) şeklinde bir çıkarım yapar. Latîfî'nin Fatih ve Ahmed Paşa'yı tahkir ettiğini anlatmak istemiş olmalıdır; ancak bu ifadelerle onları suçlayan adeta kendisidir. Bu anekdotun iki tezkirede daha geçmesi, anlatılanların o dönemde halk arasında yayılan söylentiler olma ihtimalini düşündürmektedir. Tezkire yazarlarının bu şayialara yer vermeleri, eserlerini dikkat çekici hâle getirmek istemeleri ile açıklanabilir. Söz konusu isimlerin istihfaf edilmesi durumu, Coşkun ve Korkmaz'ın anekdotlardan yapmış oldukları çıkarımlar olarak görülmektedir. Zira Fatih'e karşı müspet tutumu ilgili kısımda anlatılan müellifin Ahmed Paşa'nın da şairliği ve devlet adamlığı hususunda görüşleri benzer niteliktedir. Üç üstat şairden birisi olarak vafettiği, Fatih'in hocası olarak methettiği Ahmed Paşa hakkında art niyetli olması düşük bir ihtimaldir. Latîfî söz konusu anekdotu aktarırken de tahkiyevi bir üslup kullanmış, herhangi bir eleştiri, olumlu veya olumsuz bir yoruma yer vermemiştir.

Remzî mahlasıyla şiirler yazan Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa da Latîfî'nin saygı duyduğu, kendisinden sitayişle söz ettiği bir devlet adamıdır. Çok zeki, feraset sahibi ve âlim bir kişi olan bu vezire Yavuz Sultan Selim nezdinde de değer verildiğinden övgüyle bahseder: "Zihn ü zekâvet ve fehm ü ferâset ile da'vâ fasl itmek ve söz fehm itmek cins-i vüzerâda anun şânına ve şân-ı ferâset-nişânına gelmişdi ...Şâh Selîm gibi seb'-i 'azîm ve gayz-ı kezîm pençesinden selâmet bulup ve anun gibi pâdişâh-ı âteş-mizâc ile ittihâd u imtizâc idüp..." (Canım, 2000: 276-277) Latîfî aynı zamanda, Yavuz Selim devrinin nişancısı Celâlzâde Nişancı Mustafa'nın biyografisini anlatırken Pîrî Paşa'yı "...'ahd-ı Selîm Handa fahrü'l-vüzerâ Pîrî Paşaya..." (Canım, 2000: 529) diye anarak kendisine saygıyla atıfta bulunur.

Coşkun, "Remzî" maddesindeki ifadelerden yola çıkarak "Latîfî, Yavuz Sultan Selim'i yırtıcı bir arslana, âlim ve faziletli bir zat olan Karamanlı Pîrî Paşa'yı da sultanın önünde yürüyen bir eşeğe benzetir. Latîfî'nin Osmanlıya karşı hislerini ve yaklaşımını, bu tür teşbih ve telkinlerde görmek mümkündür." (2011: 151) şeklinde tenkitlerde bulunmuştur. Söz konusu ifadeler şu şekildedir: "...misâl-ı siyâh-gûş önünce varurdu ve gayrılar havl ü hazerinden yöresine uğramaz iken ol şîr-i esed-heybetün yanınca yürürdi." (Canım, 2000: 277). Öncelikle burada eşeğe yapılan bir teşbih söz konusu değildir. Pîrî Paşa "siyâh-gûş"a, yani karakulağa benzetilmiştir. Karakulak ise kedigiller ailesinden bir hayvandır. Yavuz'un aslana benzetildiği yerde vezirinin aynı aileden daha alt seviye sayılabilecek bir hayvana teşbih edilmesi gayet edibanedir. Ayrıca Yavuz "yırtıcı" değil "heybetli" bir aslana teşbih edilmiştir. Üstelik kimse Yavuz'un yanına yaklaşamazken Pîrî Paşa'nın yanında yürüyebildiğinin söylenmesi tahkirden çok onu methetmedir. Coşkun, Latîfî'nin Osmanlı'ya karşı yaklaşımının bu tarz teşbih ve

telkinler üzerinden anlaşılabilceğini söylerken şüphesiz olumsuz ve hakaretamiz bir tutumu kastetmektedir. Ancak Latîfî'nin bu teşbihler ile konu ettiği isimleri övmek niyetinde olduğu açıktır. Üstelik üslubunda herhangi bir telkin de söz konusu değildir.

Sinân Paşa bilindiği üzere Fatih'e hocalık ve vezirlik yapmış, ilmî yönü oldukça yüksek, bilgin bir zattır. Latîfî'nin "Asrında re'îsü'l-'ulemâ ve kıdve-i fuzalâ idi. Zihn ü zekâda bî-bedel ve fehm ü firâsetde darb-ı mesel idi." (Canım, 2000: 310) diye söz ettiği Sinan Paşa takva sahibi biridir. "Lâbüd Mehmed Han mûmâ ileyhi bu vechle müteşerri' u müteverri' bulduğıyçün umûr-ı cumhûrı ana tefoîz idüp vezîr idindi. Ol zamânda umûr-ı vezâreti gâyetde müteşerri' ü mütedeyyin kimselere virürlerdi..." (Canım, 2000: 310) diyen Latîfî dindarlık üzerinden her iki kişiyi de methetmektedir. Fatih'in vezirliği verirken şeriata bağlılık, haramdan sakınmak, dindarlık gibi vasıfları gözettiğini belirten Latîfî'nin, iddia edildiği üzere onu "İslam ahlakına uzak" (Coşkun, 2011: 155) bir kimse olarak göstermek gibi bir tutum içerisinde olmadığı anlaşılmaktadır.

Latîfî, Adnî mahlasıyla şiirler yazan Mahmûd Paşa'yı ahlaklı, cömert ve zeki olarak anmakta; vezirin fasih şairlerden olduğunu dile getirmektedir. Paşa *Tezkire*'de insanların sorunlarını çözmekte adaletli, devamlı hayırdan yana olan, bidatten ve düşmanlıktan kaçınan, şeriata riayet eden biri olarak tanıtılır. Latîfî, Mahmûd Paşa'yı methederken dolaylı olarak Fatih'i de över. Çünkü Mahmûd Paşa'yı vazifelendirmesinin sebebi Paşa'nın mezkûr hasletleriyle ilişkilidir:

"Vilâyet-i 'Osmâna anun gibi bir Âsaf-ı munsıf ve 'adl ü insâfla mevsûf u muttasıf bir vezîr-i Âsaf-nazîr ve düstûr-ı rûşen-zamîr nedret üzre gelmişdür. Belki ahlâk u sehâsın ve zihn ü zekâsın mübâlaga idenler rivâyetince 'âdil ü nazîri sadr-ı vezârete gelmemişdür. ... İcrâ-yı umûr-ı 'âmmede ma'delet-kîş ve mesâlih-i re'âyâda hayr-endîş olduğu ecilden Sultan Mehmed umûr-ı cumhûrı ana tefoîz ü teslîm itmîşdi. Zulm ü te'addîden mümkün oldukça ictinâb idüp bid'at u ihdâsdan hazer üzre olurdu ve mecârî-i umûrı şer'-i şerîfe muvâfık kılurdu." (Canım, 2000: 385-386)

Müellif, Mahmut Paşa'nın aralarındaki olumlu ilişkiye rağmen Fatih tarafından öldürülmesi hadisesine fazla girmek istemez. Paşa'nın öldürülme sebebi üzerinde makul açıklamalar getiremez. Sadece Paşa'nın kendisine gösterilen iltifatlardan gururlandığını söyler. Nadir görülen bir olayın gerçekleştiğini, kazâ-yı İlahî'nin katli gerektirdiğini, padişahın da buna uyduğunu ve kadere Paşa'nın razı olduğunu dile getirir. (Canım, 2000: 386).

Mahmut Paşa'nın idam edilmesi hadisesi Vedat Korkmaz'ın tezinde olumsuz anekdotlar arasında gösterilmiştir. Latîfî'nin hadiseyi anlatırken aktardığı Fatih ve Mahmut Paşa arasında geçen "ammâ seni ne ölümle öldüreyin ve dâr-ı dünyâdan dâr-ı uhrâyâ ne yoldan göndereyin didüikde irâdet Allâhun emr pâdişâhun diyü cevab virdi" şeklindeki karşılıklı konuşma Korkmaz tarafından eleştirilmiştir: "Tezkire yazarına göre

Osmanlı'da adalet mekanizması işlememiştir, insanların yaşamı ve ölümü padişahın iki dudağı arasındadır, Osmanlı'da şer'i hükümler değil padişah kararları geçerlidir. Tezkire yazarına göre padişahı denetleyecek hiçbir hukukî, dini, ahlaki kayıt, kişi ya da müessese mevcut değildir." (2012: 51-52). Tek bir anekdottaki tek bir konuşma üzerinden, üstelik hiç değinmediği hususlar hakkında müellif adına yargılarda bulunmak ne kadar insafli? Müellif büyük ihtimalle bu konuşmayı Fatih'in vezirine duyduğu yakınlığını, Mahmud Paşa'nın ise tevekkülünü ve devletine olan bağlılığını vurgulamak için aktarmış olmalıdır. Bu anekdottan Latîfî'nin Osmanlı Devleti'nde adalet sisteminin işlemediğini, padişahı denetleyen bir mekanizmanın olmadığını anlatmak istemesi gibi bir çıkarım yapmak muhal görünmektedir. Yine bu hadise anlatılırken Latîfî'nin kullandığı "*televvün-i tab'-ı şâhî*" ifadesi Korkmaz tarafından "*şahın dönek tabiatı*" olarak anlamlandırılmıştır (2012: 52). Halbuki bu ifade ile Latîfî'nin, padişahın hem lütfedici hem de cezalandırıcı yönlerini anlatmak istediğini düşünmek daha makuldür.

SONUÇ

Şairler, sanatkârlar gibi mühim zevâtla ilgili anekdotlarıyla; nükteli üslubu ve zengin içeriğiyle hâlâ adından söz ettiren *Latîfî Tezkiresi*, şair ve sanatkârların özel hayatlarıyla ilgili anekdotlar aracılığıyla Osmanlı yaşantısı, sosyal hayatı ve devlet büyüklerine hakaret ettiği yönünde eleştiriler almıştır. Osmanlı padişah ve devlet adamlarının da bu hakaretlerden nasibini aldığını iddia eden eleştiriler, Latîfî'nin bu isimleri toplumun gözünden düşürdüğü; hatta onlarla alay ederek bilinçli şekilde birtakım manevi değerlere zarar verdiği düşüncesi etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu hususların ayrıntılarına çalışmamızın ilgili yerlerinde değinilmiştir.

Anekdotlar okuyucuyu eğlendirmek, güldürmek amacıyla, bir nevi metindeki yeknesaklığı gidermek için aktarılmış, tahkiyevi parçalar olarak nitelenir (Mengi, 2017: 26). Bu nedenle anekdotlar üzerinden yapılan değerlendirmelerin müellifin tutumunu ve bakış açısını tespit etmekte yetersiz kalması olağandır. Bu doğrultuda, Latîfî'nin Osmanlı devlet erkânına bakışını tespit etmek adına bu anlatılar dışında kalan kendi tenkit, yorum ve değerlendirmeleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Latîfî'nin bilhasa padişahlara karşı çok saygılı bir üslup kullandığı ve övgülerde mübalağaya başvurduğu görülmüştür. Zikrolunduğu üzere bu övgülerin klişe ifadeler üzerinden yapıldığı iddia edilmiştir. Ancak müellifin, Fatih Sultan Mehmed bahsinde olduğu gibi övgülerini örneklendirerek, delillendirerek kuvvetlendirmek istediği görülmüştür. Müellif, Fatih'ten tayinlerde hak gözeten, hatta tayin olunacak kişinin şeriata bağlı, dindar bir kimse olmasını arzulayan bir padişah olarak bahsetmiştir. Bu durum da müellifin padişahları İslam ahlakına uzak kişiler olarak gösterme gibi bir tutumunun bulunmadığına işaret olarak değerlendirilmiştir. II. Murad ve Yavuz Sultan Selim bahislerinde ise Latîfî, sultanların adaletli oldukları

üstünde ısrarla durmuştur. Bu da müellifin iddia edildiği gibi Osmanlı padişahlarını zalim olarak gösterme niyetinde olmadığını ortaya koymaktadır.

Yine II. Murad ve II. Bayezid bahislerindeki anekdotlar üzerinden ise Latîfî'nin padişahları safdil olarak gösterme çabası içinde olduğu; Mahmud Paşa bahsindeki anekdot üzerinden ise Osmanlı adalet sistemini kötülediği iddiaları ileri sürülmüştür. Yapılan değerlendirmelerde bu iddiaları, iddia sahiplerinin aşırı yorumları olarak ele almanın mümkün olduğu görülmüştür.

Latîfî, ele aldığı devlet erkânı şairlerin kişilikleri ile ilgili yaptığı değerlendirmelerde, iddia edildiği gibi saygısız ifadeler kullanmamıştır. Bu tarz ifadelere söz konusu değerlendirmelerde rastlanmamıştır. Hâliyle müellif mezkûr kesime karşı muarız bir vaziyet içinde görülmemiştir. Anlattığı kişinin kötü hasletlerinden bahsetse bile bunları olumlayan yahut olumsuzlayan yorumlarda bulunmamıştır.

Latîfî'nin değerlendirmelerinden, yorumlarından ve mübalağalı övgülerinden sultan ve şehzadelere derin bir saygı duyduğunu ve hürmet gösterdiğini söylemek mümkündür. Diğer devlet erkânına karşı da benzer tutum içerisinde olduğu görülen müellifin Türk-İslâm büyüklerini tahkir etmek gibi bir gayesinin olmadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Akgül, Ahmet (2016). *Osmanlı Şuara Tezkirelerindeki Anekdotların İçerik Bakımından Tasnif ve Tenkidi (16-17. Yüzyıllar)*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Canım, Rıdvan (2000). *Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Canım, Rıdvan (2013). "Latîfî Tezkiresi'nde Dil ve Üslup". *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. S. 8/13. s. 1779-1784.

Canım, Rıdvan (2016). "Bir Biyografi Ustası Bir Klâsik Dönem Edebiyat Eleştirmeni Latîfî ve Tezkiresi". *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı*. S. 5. s. 109-134.

Coşkun, Menderes (2011). "Latîfî'de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latîfî'nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti". *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 23. s. 145-169.

Çınar, Bekir (2011). "XVI. Yüzyıl Tezkirecilerinin Şiir Seçimlerindeki Orijinallik". *TÜBAR*. S. XXIX. s. 75-90.

Çubukçu, Zeynep (2019). "Nev'î'nin Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân'ı". *Akademik Dil ve Edebiyatı Dergisi*. C. 3. S. 1. s. 155-160.

Dalyan, Ayşe (2012). "Tezkire Geleneğinin Öncüsü Latîfî ile Geleneğin Takipçisi Safâyî'nin Tezkirelerinde Biyografileri Verilen Şairlerin Şairâne Yaradılışlarına ve Üsluplarına Dair Değerlendirmelerin Karşılaştırılması". *Muğla Üniversitesi IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri 22-24 Aralık 2011 Muğla*. Ed. Mehmet Naci Önal. C. 1. Ankara: Muğla Üniversitesi Yayınları. s. 631-637.

Korkmaz, Vedat (2012). *Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Anekdotlar Yönünden İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkmaz, Vedat (2014). "Anekdotlarındaki Mesajlar Bakımından Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Tenkidi". *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. S. 9/6. s. 745-760.

Kurtuluş, Ziya (2003). "Mahmûd-ı Gâvân". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 27. Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 361-362.

Mengi, Mine (2017). "Sehî ve Latîfî Tezkirelerinde Biyografi ile Hikâye Birlikteliği". *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. C. 2. S. 1. s. 23-28.

Şahin, Özlem (2016). "Latîfî Tezkiresi'nde Esere İlişkin Değerlendirme Ölçütleri". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature] Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Özel Sayısı*. Yıl: 2. S. 3. s. 205-222.